

Habielski, Rafał

"Bibliografia czasopism polskich
wydanych poza granicami kraju od
września 1939 roku" t. 5, Jan
Kowalik, Lublin 1988 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 29/3-4, 127-130

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jan Kowalik, *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 roku*, t. 5, Lublin 1988, ss. 272.

Jan Kowalik jest człowiekiem, o którym powiedzieć można, że stanowi swego rodzaju instytucję. Świadczy o tym wytrwałość, z jaką od prawie czterdziestu lat obserwuje i rejestruje bibliograficznie dzieje polskiej prasy na obczyźnie, którą dzięki jego właśnie wysiłkowi znamy dużo lepiej niż najnowsze dzieje Polonii i emigracji politycznej.

J. Kowalik urodził się w Skoczowie na Śląsku Cieszyńskim w 1910 r. W latach trzydziestych ukończył seminarium nauczycielskie. Jego debiut książkowy *Z dziejów Zboru ewangelickiego w Skoczowie* (1937) nie zapowiadał wcale późniejszych zainteresowań. Znalazłszy się po zakończeniu wojny w Niemczech, uczestniczył w pracach Koła Okręgowego Związku Pisarzy Polskich w Niemczech, redagując w 1946 r. periodyk „Polak” w Waldek. W tym też czasie ukazały się dwa tomy jego poezji: *Ścieżka przez Steinatal* (1947) oraz *Wiatr w gałęzie* (1948). W 1950 r. przeniósł się do Stanów Zjednoczonych i osiedlił w Kalifornii, gdzie w latach 1951 i 1952 redagował „Polaka w Kalifornii”. Wtedy też zainteresował się na dobre dziejami polskiego czasopiśmiennictwa emigracyjnego, czego efektem był wydany przez Instytut Literacki w Paryżu tom *Polonica niemieckie za czas od 1 września 1939 do 31 grudnia 1948 roku* (1952). W sześć lat później w tej samej oficynie opublikował *Polskę w bibliografii niemieckiej 1954—1956* oraz pozycję podkreślającą rolę paryskiego miesięcznika: „Kultura” 1947—1957. *Bibliografia zawartości treści*. Powrotem do zainteresowań niemieckich była opublikowana wspólnie z Władysławem Chojnackim *Bibliografia niemieckich bibliografii dotyczących Polski*, którą w 1960 r. wydał Instytut Zachodni w Poznaniu. Przełom lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych był dla Kowalika okresem przygotowawczym do pracy nad dziełem jego życia. W 1963 r. ukazały się w Paryżu zamierzone na przynajmniej dwa woluminy *Materiały do historii prasy polskiej na obczyźnie 1939—1962*. T. I: *Bibliografie*. Zaniechanie kontynuowania tej nader pożytecznej publikacji wiązało się prawdopodobnie z podjęciem prac przy powstającej ówczesnie dwutomowej zbiorowej syntezie *Literatura polska na obczyźnie 1940—1960*. Pośród składających się na nią tekstów znalazły się dwa autorstwa Kowalika: *Bibliografia bibliografii polskiej na emigracji* oraz jeden z najobszerniejszych artykułów wydawnictwa, opublikowany później w osobnej broszurze: *Polskie czasopiśmiennictwo emigracyjne po roku 1939. Zarys historyczno-bibliograficzny*.

Do dnia dzisiejszego *Zarys* stanowi najwnikliwsze i najobszerniejsze ujęcie dziejów prasy polskiej emigracji od momentu wybuchu II wojny światowej. Kowalik, obok merytorycznej systematyzacji periodyków, którą przeprowadził wedle ich charakteru i proveniencji, zawarł w artykule informacje o incydentalnych nawet inicjatywach wydawniczych przedsięwziętych we wszystkich krajach osiedlenia się Polaków. Powstanie *Zarysu* w takiej formie, w jakiej został opublikowany,

dało autorowi niewątpliwy asumpt do kolejnego kroku — przygotowania całościowego spisu czasopism polskich, które ukazały się na obczyźnie po wrześniu 1939 r. Tak też się stało. W latach 1972—1974, w bardzo ograniczonym nakładzie, opublikował Kowalik czterotomowy *World Index of Polish Periodicals Published Outside of Poland since September 1939*. W 1976 r. praca ta, w angielskiej wersji językowej, z uzupełnieniami i poprawkami autora, wydana została przez Katolicki Uniwersytet Lubelski pt. *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 roku*. Ukazanie się *Bibliografii*, będącej niewątpliwie zwieńczeniem wieloletnich badań Kowalika, nie spowodowało zmniejszenia się jego aktywności: w 1976 r. Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy opublikował *Prasę Polską w Niemczech 1945—1971*, w rok później zaś ukazała się *Modjeska-Bibliography* oraz *Polonia północnej Kalifornii i dzieje jej etnicznego duszpasterstwa*. W 1978 r. wydał *The Polish Press in America*; pracował jednocześnie nad kolejnym tomem bibliografii prasy emigracyjnej, mającym być kontynuacją publikacji zakończonej w roku 1972. W 1984 r. ukazał się *World Index of Polish Periodicals Published Outside of Poland Since September 1939. Volume Five, Part One and Part Two. A Tentative Bibliography*. Niejako na marginesie swych głównych zainteresowań pozostał Kowalik wierny poezji, publikując w 1983 r. dwa zbiory: *U drzewi Twoich* (Paryż) oraz *Exsul Familia* (Albany). Nie zaniedbywał też pracy dziennikarskiej. W latach 1972—1980 redagował „Migrant Echo”, od roku 1979 zaś do 1981 miesięcznik „Boży Siew” — pisma przeznaczone dla polskiego skupiska w Kalifornii. W 1988 r. z inicjatywy Instytutu Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL ukazał się piąty tom *Bibliografii czasopism polskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 roku*; składają się nań: indeks tytułów, które ukazały się na obczyźnie w latach 1973—1984, oraz suplement do tomów 1—4. Wspominając o niewątpliwych osiągnięciach Kowalika, które znalazły wyraz w pięciu tomach *Bibliografii*, nie można pominąć dokonania jego poprzedników, pracy swej nie rozpoczynał bowiem od zera. Już w czasie wojny pojawiły się na obczyźnie próby rejestracji fenomenu, jakim była niewątpliwie pod względem ilościowym i merytorycznym prasa polska. Wśród poprzedników trudu podjętego przez Kowalika wymienić można tytułem przykładu Tadeusza Sawickiego, który w latach 1942—1944 opublikował w Edynburgu czterotomowy *Rocznik Bibliograficzny druków w języku polskim oraz w językach obcych o Polsce, wydanych poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*. Niemniej znaczącymi były Jana Bielatowicza *Bibliografia druków polskich we Włoszech 1 IX 1939—1 IX 1945*, opublikowana w Rzymie w roku 1946, czy *Catalogue of periodicals in Polish or relating to Poland and other Slavonic countries published outside Poland since September 1st 1939*, autorstwa Marii Danielewicz i Genowefy Sadowskiej, wydany w Londynie w 1964 r. Nie oznacza to jednak wcale, aby *Bibliografia* Kowalika była dziełem sumującym informacje zawarte w opracowaniach wcześniejszych. Świadczy o tym rozległość opisu poszczególnych pozycji wszystkich tomów *Bibliografii*, na który składają się, prócz nazwy wydawcy, adres redakcji, nazwisko redaktora bądź redaktorów, miejsce wydania (miasto i kraj), chronologia wydawnictwa i częstotliwość ukazywania się. Kowalik, aczkolwiek korzystał z bibliografii wydanych przed 1976 r., rozbudował w wielu przypadkach opis poszczególnych pozycji, podając przy niektórych tytułach źródło swych informacji, którym niejednokrotnie byli redaktorzy lub współpracownicy. Każdy tytuł zaopatrzony został także w nader ważną informację o miejscu jego przechowywania.

Budowa piątego tomu *Bibliografii* odpowiada oczywiście strukturze tomów poprzednich. Jak wspominałem, dzieli się on na dwie części — zawierający 360 pozycji wykaz tytułów z lat 1973—1984 oraz liczący 355 pozycji suplement do tomów 1—4. *Bibliografia*, wcześniejszym zwyczajem, poprzedzona jest wykazem źródeł, z których korzystał autor, oraz listą osób i instytucji, które przyczyniły się

do powstania tomu w ostatecznym kształcie. Również wcześniej, dodać trzeba — bardzo cennym, zwyczajem zdecydował się Kowalik na umieszczenie w *Bibliografii* reprodukcji tytułowych stron niektórych periodyków.

Przy lekturze omawianego tomu *Bibliografii* ogarniają refleksje podobne tym, jakie towarzyszyły lekturze tomów wcześniejszych. Oto dzięki wytrwałości i pracowitości Kowalika jesteśmy w stanie poznać jeden z fragmentów życia i działania emigracji, na pewno istotny, lecz równie na pewno nie ten, który poznać chcielibyśmy jako pierwszy. Dzieje polskiej emigracji po 1939 r. pozostają znane, i to także jedynie we fragmentach, do momentu zakończenia wojny. Później o wychodźstwie politycznym, które w 1945 r. nie zdecydowało się na powrót do kraju, wiemy niewiele, jeśli nie prawie nic. Wobec braku opracowań dotyczących społecznych czy politycznych dziejów wychodźstwa i wobec jeszcze dokuczliwszego braku w kraju źródeł powstanie syntez takich umożliwiających, nowego znaczenia nabierają tomy Kowalika, tym bardziej że zasoby krajowych bibliotek dysponują wcale pokaźną liczbą najpoważniejszych tytułów emigracyjnych. Z krajowej perspektywy prasa wydawana poza Polską nabierać więc zaczyna pierwszoplanowej wartości źródłowej. *Bibliografia* Kowalika umożliwia potencjalnemu badaczowi wybór najbardziej przydatnych tytułów, informując go o rozległości zjawiska pozostającego w sferze jego zainteresowań, bez względu na to czy zajmować się będzie życiem religijnym, politycznym czy kulturalnym wychodźstwa. Niemniej ważnym walorem *Bibliografii* jest, spełniana przez nią znakomicie, rola swego rodzaju przewodnika po trudnej do przyswojenia przez krajowego czytelnika politycznej geografii emigracji. Dzięki pierwszym czterem tomom, rejestrującym periodyki, które zaczęły się ukazywać w czasie wojny i po 1945 r., mieliśmy możliwość poznać systemy prasowe partii i stronnictw, co dawało z kolei asumpt do prób hierarchizowania znaczenia i zasięgu poszczególnych ugrupowań. W tomie piątym zwraca oczywiście uwagę prasa najnowszej fali emigracyjnej z lat 1981—1982.

Wśród 360 tytułów pism, które zaczęły się ukazywać poza Polską między rokiem 1973 a 1984, ponad 50 pozycji to periodyki powołane do życia przez wychodźstwo „solidarnościowe”. Dzięki *Bibliografii* Kowalika sporządzić można wcale dokładną mapę owych inicjatyw wydawniczych, wskazującą zarazem miejsca formowania się najpoważniejszych skupisk emigracji z lat 1981 i 1982. Najwięcej periodyków, trzynastcie, powstało w Stanach Zjednoczonych, drugim co do wielkości centrum wydawniczym była i nadal pozostaje Francja (Paryż). Te dwa państwa zdecydowanie górują. W Republice Federalnej Niemiec i w Szwecji powstało bowiem już tylko sześć tytułów, w Berlinie Zachodnim pięć, w Kanadzie cztery, w Wielkiej Brytanii trzy, w Austrii i Belgii po dwa oraz jeden w Australii. Nie wdając się w szczegółową interpretację powyższych liczb, jak też jakości, znaczenia i skali oddziaływania poszczególnych tytułów, uwagę zwracają dwie przynajmniej sprawy. Pierwsza to będący swoistą prawidłowością fakt, że nowi emigranci nie idą w ślady swych poprzedników w wyborze krajów osiedlenia. Jest to skądinąd zrozumiałe, bowiem wybory kierunku wychodźstwa z roku 1981 muszą być zasadniczo różne od tych podejmowanych w latach 1939, 1945 czy 1968. Dziwi zaś, zważywszy, że np. emigracja w Wielkiej Brytanii dysponuje do dziś dnia dobrze rozwiniętą „infrastrukturą” (w tym oczywiście prasą), mogącą być — zdawałoby się — atrakcyjnym punktem oparcia dla nowych przybyszów. Druga refleksja dotyczy niewielkiej stosunkowo liczby pism o niekwestionowanej randze intelektualnej i ambicjach opiniotwórczych. Jeśli za takie uznać możemy niewątpliwie paryskie „Zeszyty Literackie” i londyński „Puls”, będące periodykami o formule literackiej, to zastanawia znikoma liczba tytułów aspirujących do roli formulatorów myśli politycznej, idei i programu. Wśród tych ostatnich przychodzą w zasadzie na myśl jedynie dwa: ukazujący się od 1983 r. berliński „Archipelag” oraz o rok starszy paryski „Kontakt”. Jak na stosunkowo liczną, o — wydawałoby

się — sprecyzowanym myśleniu w punkcie wyjścia formację, to chyba zbyt mało. Oprócz powyżej, bardzo pobieżnie z konieczności, scharakteryzowanej grupy tytułów, zwracają w *Bibliografii* uwagę pisma świadczące o istnieniu poza Polską środowisk dość unikalnych. Dowiadujemy się np., że w Wlk. Brytanii działa Polska Partia Komunistyczna, od 1979 r. wydająca swój comiesięczny „Biuletyn Informacyjny”. Z kolei w Paryżu, prawdopodobnie od 1975 r., wydawany jest biuletyn „Na lewo”, będący organem polskich marksistów rewolucyjnych. Takie informacje, poza chęcią uatrakcyjnienia lektury, świadczą o wytrwałości poszukiwań Kowalika, potrafiącego dotrzeć do wydawnictw tyleż nie znanych, co wręcz unikalnych. W tym też dostrzec trzeba waleń nie tylko ostatniego tomu *Bibliografii*, ale i tomów wcześniejszych. Próba zmierzenia się z tak ogromnym materiałem, jakim jest prasa polska wydawana na obczyźnie od momentu wybuchu wojny, nie może zakończyć się na publikacji nie uzupełnianej. Dlatego też Kowalik zdecydował się poświęcić połowę tomu piątego na suplement, zbierający wszystkie te tytuły, które z różnych przyczyn nie znalazły się w czterech tomach *Bibliografii* opublikowanej w roku 1976. To dobry i konieczny pomysł, tym bardziej że praca ta nie ma praktycznie końca. Wypada więc spokojnie czekać na kolejny tom bibliografii, rejestrujący periodyki, których edycję rozpoczęto po roku 1984, i ewentualne dalsze uzupełnienia tych tytułów, które już zostały zinwentaryzowane i opisane.

Do takiej pracy trzeba zaiste człowieka-instytucji.

Rafał Habdelski

Teresa Kulak, *Jan Ludwik Popławski 1854—1908. Biografia polityczna*, Wrocław 1989, ss. 700.

Teresa Kulak, pracownik naukowy Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego, od kilku lat zajmuje się postacią Jana Ludwika Popławskiego, zarówno w aspekcie jego biografii, jak i myśli politycznej. Wyrazem tego były artykuły pomieszczone przez autorkę na łamach „Śląskiego Kwartalnika Historycznego Sobótka”¹, „Kwartalnika Historii Prasy Polskiej”² oraz w szóstym tomie „Polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku”³. Autorka przygotowała również biogram Popławskiego do *Polskiego słownika biograficznego*⁴.

Recenzowana dysertacja jest pierwszą na krajowym rynku wydawniczym większą publikacją poświęconą Popławskiemu. W świetle tego na autorce spoczywało odpowiedzialne zadanie. J. L. Popławski był bowiem obok Romana Dmowskiego czołowym ideologiem Narodowej Demokracji, „duszą” wielu organizacji i analitykiem zjawisk politycznych i społecznych w prasie wszechpolskiej⁵. Myślę, iż nie przypadkowo na przełomie XIX i XX stulecia Liga Narodowa i całokształt prowadzonej przez nią działalności znalazły się pod jego dominacją.

W rozprawie T. Kulak warto wyróżnić szeroką, o różnej proveniencji bazę źródłową. Szczególną uwagę należy zwrócić na materiały pochodzące ze zbiorów

¹ *Jan Ludwik Popławski — twórca polskiej myśli zachodniej przełomu XIX i XX wieku. U źródeł „idei piastowskiej” Narodowej Demokracji*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, 1985, nr 1, s. 41—55.

² *Jan Ludwik Popławski w redakcji „Prawdy” (1883—1886)*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 1982, nr 2, s. 33—47.

³ *Kresy w myśli politycznej Jana Ludwika Popławskiego*, [w:] „Polska myśl polityczna XIX i XX wieku”, Wrocław 1988, t. 6: *Między Polską etniczną a historyczną*, s. 187—209.

⁴ *Jan Ludwik Popławski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 27, s. 608—611.

⁵ J. Petrycki, *Roman Dmowski*, Warszawa 1920.